

Sekoyana'nın Kapılarından Çevre Okuryazarlığına Giriş

Introduction to Environmental Literacy Through Sekoyana'nın Kapıları

Filiz RESULOĞLU¹ 

Derleme Makale Review Article

Geliş tarihi/Received:
31.03.2023

**Son revizyon teslimi/Last
revision received:**
03.05.2022

Kabul tarihi/Accepted:
25.05.2023

Yayın tarihi/Published:
31.05.2023

Atıf/Citation:

Resuloğlu, F. (2023). Sekoyana'nın Kapılarından Çevre Okuryazarlığına Giriş. *TAM Akademi Dergisi*, 2(3), 27-48. <https://doi.org/10.58239/tamde.2023.03.002.x>

DOI:

10.58239/tamde.2023.03.002.x

ÖZ

Doğadaki Son Çocuk kitabının yazarı Richard Louv teknolojik ilerlemenin ender söz edilen bedellerinden birinin insanın duyularının zayıflaması olduğunu ileri sürmüştür. Louv'a göre yirmi birinci yüzyılın Batı kültürü, yaygınlaşan teknoloji sayesinde bir veri bolluğu içinde yaşadığını varsaymaktadır. Ancak öte yandan bu bilgi çağında insanlar yaşamsal öneme sahip bilgilerden yoksun kalmaktadır. İnsan egemen çağ olarak adlandırılan Antroposen'de insan yaşamının kalitesini yalnızca kazandığı şeyler değil, bunların karşılığında ödediği bedeller de belirlemektedir (Louv, 2017). Son on yılda dünya üzerinde ve ulusal ölçekte baş gösteren felaket ve krizlerin ardından yaşananlar, insanın yaşamsal öneme sahip bilgilerden yoksunluğunu kanıtlar niteliktedir. İnsanın olası gelecek felaketlere hazır bulunuşluğu için zaman kaybetmeden harekete geçmesinin bir zorunluluk halini aldığı söylenebilir. Dünya üzerindeki ekolojik döngülerin bozulmasından kaynaklı birçok felaketin oluş sıklığının, etki alan ve derecesinin artmasının ardından bu makalenin amacı yapılan araştırmalar sonucunda kendisine özellikle Türkiye'deki eğitim ortamlarında yeteri kadar yer bulamadığı görülen çevre okuryazarlığı konusunda bir farkındalık yaratmak ve bu bağlamda çevre okuryazarlığı için referans kaynak olma potansiyeli taşıyan Sekoyana'nın Kapıları adlı kitabın ilk bölümünü ekoeleştirel bakış açısıyla analiz etmektir. Analiz kısmının daha iyi anlaşılabilmesi için ilk olarak Antroposen kavramına, çevre eğitimi ve çevre okuryazarlığı konularına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Antroposen, Çevre Eğitimi, Çevre Okuryazarlığı, Ekoeleştiri

¹ Kocaeli Üniversitesi, Öğr. Gör., filizresuloglu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6457-1572

ABSTRACT

In his renowned book entitled “Last Child in the Woods”, Richard Louv puts forward the idea that one of the rarely mentioned costs of technological progress is the weakening of human senses. According to Louv, Western culture of the 21st century assumes that people live in an abundance of data thanks to the widespread technology. However, in this very age of information people are deprived of vital information. In the human dominated age called Anthropocene, the quality of life is determined not only by what people achieve, but also by the price they pay for it (Louv, 2017). The things people experienced in the aftermath of the disasters and crises that broke out in the world and on a national scale in the last decade proves that people do lack vital information. Therefore it can be said that it is a must now for people to take action immediately in order to be ready for the upcoming disasters. Due to the increase in the frequency and degree of many disasters caused by the deterioration of ecological cycles in the world, the purpose of this article is to raise awareness about environmental literacy as it was found out that environmental literacy is not given the attention it deserves in Turkish curriculum. To do this, the book entitled *Sekoyana'nın Kapıları* is analysed with an ecocritical perspective as it is believed that this book has the potential to be a key reference for environmental literacy. In order to better illustrate the analysis part, the concept of Anthropocene is explained in the first place. Then a general definition of environmental literacy is given before the first part of the book *Sekoyana'nın Kapıları* is analysed in terms of environmental literacy from an ecocritical perspective.

Keywords: Anthropocene, Ecocriticism, Environmental Education, Environmental Literacy

Extended Abstract

It is no doubt that there is no individual human being on Earth that does not require some form of interaction with the natural world in order to exist (Slovic, 2015). Yet, it can be said that, being one of the so-called most intelligent species living on it, humans are rather slow in appreciating the unity of biosphere. Global climate change along with the crises that broke out in the last decade shows that humanbeings falter in environmental issues. In other words, humans are simply destroying their home. However, on the other hand, there are many names who have been warning people of the coming catastrophes and calling for collaboration to find solutions for the recovery of the Earth. Many of the pioneers of the environmental movement believe and argue that sustainability is the only salvation of humanity. One of the key aspects of sustainability is that it requires quick action and knowledge of environment. Environmental education and maximizing the number of environmental literates are of great importance in order to reach the outcomes of sustainability.

On its own part, this article can be considered a humble step towards a cooperation among academic circles for a better and safer life, in terms of environmental education and environmental literacy. The aim of this study is to analyse a White Ravens 2018 catalogued children's book entitled *Sekoyana'nın Kapıları* (2017) from an ecocritical perspective in terms of environmental literacy. This book is believed to be highly instructive in terms of environmental education and have the potential to serve as a material for introduction to environmental literacy. In order to make the analyse better understandable, first the concept of Anthropocene is introduced. Then, environmental education is explained through the data collected by a research on Turkish pre-school and primary school curriculum and on the dissertations submitted in Turkey on environmental education and environmental literacy. This is followed by defining environmental literacy and its roots. In the analysis part, first the

ecocriticism concept is explained. This is followed by the analysis of the first part of Sekoyana'nın Kapıları from an ecocritical perspective in terms of environmental literacy.

According to the results, Sekoyana'nın Kapıları fits well with Lawrence Buell's four criteria that serve ecocritics to analyse the texts. With its plot and teachings along with highly appreciated deeds of the protagonist, this book can be concluded to have the potential to serve as a key reference to introduction to environmental literacy.

Giriş

"Gelecek hakkında konuşmak ancak şimdi harekete geçmeyi sağlıyorsa yararlıdır."
E.F.Schumacher

21. yüzyılda insanlık iklim değişikliği, doğal afetler, ekonomik buhranlar, küresel salgınlar ve savaş gibi birçok olumsuzlukla iç içe bir konumda hayatta kalma mücadelesi vermektedir. Küresel çapta yapılan ekolojik ayak izi analizleri insan türünün devamlılığı için iyi haberler vermemekte; aşırı insan faaliyetlerinin sonucunda dünyanın kendisini yenileyebilme kapasitesinin üzerine çıktığına ve doğal kaynakların sürdürülebilir bir yaşam için yetemeyecek seviyeye gerilemekte olduğuna dair alarm vermektedir. 1980'lerin sonlarına doğru belirginlik kazanan olumsuzlukların başında ozon tabakasında oluşan delikler, ormansızlaşan alanların çoğalması, nesli tükenen türlerdeki artış ve ekolojik döngülerin bozulması gelmektedir (Dawson, 2021). Çevre hareketinin önde gelen isimlerinden birçoğu insan neslinin hayatta kalabilmesi için tek şansının sürdürülebilir bir gelecek inşası için ortak adım atmak olduğunu öne sürmektedir. Bu ortak adımı gerekli kılanın ise insanın özelde toprak, genelde çevre üzerinde hakimiyet kurma ve mülkiyet anlayışının doğal çevrenin tahribatında bir dönüm noktası olması (Arda ve Çenbertaş, 2020) olduğu söylenebilir.

Dünyanın dört bir yanında yaşanan doğal felaketler, 2019 senesinin sonunda Çin'de ortaya çıkarak tüm dünyaya yayılan Covid-19 salgını ve 6 Şubat 2023 tarihinde birçok deprem bilimci tarafından eş benzeri görülmemiş olarak nitelendirilen ve merkezi Kahramanmaraş olan, çevredeki 10 ili ve Kuzey Suriye'yi etkileyen yıkıcı depremler, seller gibi son zamanlarda yaşanan birçok olumsuzluk insan etkinliklerinin çevreye ve insan hayatına verdiği tahribatın daha da fazla irdelenmesine yol açmıştır. Öte yandan sıklıkla meydana gelen enerji kesintileri, hazırlıksız yakalanılan doğal felaketler, yağışsız geçen ve kuraklık endişesi yaratan sıcak kış mevsimleri gibi olaylar hem gündelik yaşam içindeki bireylerin hem de bilim çevrelerinin yeni arayışlara yönelmesine neden olmuştur. Bu yaşananlara paralel olarak çevreye, yenilenebilir enerji kaynaklarına, çevre eğitimine ve de çevre okuryazarlığına yönelik ilginin ve araştırmaların da geçmiş yıllara kıyasla artmakta olduğu söylenebilir ancak insan etkinliğinin çevre üzerinde ve ekolojik döngüde yarattığı olumsuzlukları en aza indirme yönündeki uygulamaların organize ve yeterli olmaktan uzak olduğu görülmektedir. Çevrenin iyileştirilmesine ve korunmasına yönelik faaliyet ve eğitimleri organize edip yönetmek amacıyla yapılmış resmi ve resmi olmayan kurum ve kuruluşlar bulunmaktadır ancak bu kurum ve kuruluşların senkronize ve sistematik bir örgütlenme içerisinde olmadığı, çevreci hareketin küçük ölçeklerde ve dağınık bir biçimde faaliyetlerde bulunduğu söylenebilir. Diğer taraftan doğası gereği ekolojik döngünün ortak ve işbirlikçi bir hareketi gerektirdiği yadsınamaz bir gerçektir.

Çevreci hareketin önde gelen isimlerinden E.F Schumacher "Gelecek hakkında konuşmak, ancak şimdi harekete geçmeyi sağlıyorsa yararlıdır" demiştir. Bu sözden hareketle bu çalışmanın temel amacı çevre okuryazarlığı konusunda farkındalık yaratmak ve alan yazına bu bağlamda katkıda

bulunmaktadır. Çalışma ilk olarak Türkiye’de çevre okuryazarlığının eğitimde ve akademik çalışmalarda ne şekilde konumlandırıldığı ve yer aldığı sorusuna yanıt bulma motivasyonu ile şekillenmiştir. Çalışmanın sınırlılıkları dahilinde yapılan araştırmada Türkiye’de çevre okuryazarlığı konusunda yapılan yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarının sayısının azlığı dikkat çekmektedir. Aynı şekilde MEB okulöncesi ve ilköğretim 1, 2 ve 3. sınıflar müfredatı incelendiğinde çevre konusuna yönelik ders sayılarının ve içeriklerinin bireylerin çevre okuryazarlığına erişebilmesi için yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir.

M.E.B 2022 tarihli 6, 7 veya 8. sınıflar Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği dersi öğretim programında ise teorik bilginin yanı sıra uygulamalı eğitim vurgusunun olduğu dikkat çekmektedir. Buna rağmen belirtilen seviye sınıflarda yapılması önerilen uygulamalara yönelik somut örneklerin ve uygulamalarla ulaşılması hedeflenen çıktılara yönelik geri bildirimlerin yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Çevre okuryazarlığı konusunda yazılmış makalelerde ise makalelerin büyük çoğunluğunun belirlenen bir grubun çevre okuryazarlığı düzeyinin ve çevreye karşı tutumların belirlenmesine yönelik çalışmalar ya da belirli değişkenlerin çevre okuryazarlığına etkisi üzerine çalışmalar olduğu dikkat çekmektedir. Bu verilerden hareketle çevre okuryazarlığına yönelik uygulamalı eğitimlerin yeterli düzeyde olmadığı ve bu konuda daha fazla çabaya gereksinim olduğu söylenebilir. Bu çalışma bu eksikliğe yönelik atılmış bir adım olma amacı taşımaktadır. Bunun için çevre okuryazarlığının gerekliliğine vurgu yapması açısından çalışmada ilk olarak “Antroposen” kavramına yer verilmiştir. Antroposen insanın kendi eliyle kendi yuvasını yani üzerinde yaşadığı gezegeni yok etmekte olduğu vurgusudur. İnsan türünün gezegende devamının, içinde yaşadığı çevreye hükmetmekten ziyade ona uyum sağlamaktan geçtiği öne sürülmektedir. Bu nedenle ikinci kısımda çevre eğitimi ve çevre okuryazarlığı ele alınmıştır. Bu kısımda Türkiye’de çevre eğitimi ve çevre okuryazarlığı konusunda yapılan akademik çalışmalara yönelik genel bir fikir edinilebilmesi için en güncel müfredat olan 2022-2023 MEB okulöncesi ve ilköğretim müfredatının ve de MEB 2022 tarihli 6, 7 veya 8. sınıflar Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği dersi öğretim programının incelenmesi sonucunda elde edilen veriler ve Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi sayfasında “çevre okuryazarlığı” ve “çevre eğitimi” anahtar kelimeleriyle yapılan aramalar ile ulaşılan konular üzerinde yazılmış tezlere dair veriler de paylaşılmıştır. Çalışmanın son kısmı ise konusu gereği ilköğretim düzeyinden başlayarak tüm yaş gruplarına hitap ederek çevre okuryazarlığına katkı sağlayacağı düşünülen tıp doktoru, çevirmen ve yazar Şiirsel Taş tarafından yazılmış olan Sekoyana’nın Kapıları adlı kitabın ekoeleştirel bakış açısıyla analizinden meydana gelmektedir. Çalışmanın analiz kısmı, kitabın sonrasına yönelik merak uyandırmak, konuya giriş niteliğini korumak ve daha sade ve özlü bir analiz için I. Kapı, II. Kapı, III. Kapı ve IV. Kapı olarak adlandırılan dört bölümden ilki olan I. Kapı ile sınırlandırılmıştır. Sekoyana’nın Kapıları okuruna ekolojik döngünün sürdürülebilmesi için hayati işleve sahip olan misel ağını tanıtmayı ve “bir orman öyküsü” olması nedeniyle de ormana yönelik merak uyandırarak okuyucusunu ormana davet etmesi bakımından çevre okuryazarlığına giriş bağlamında önem taşımaktadır.

1. Antroposen

İklim bilimci Paul Joseph Crutzen 2000 senesinde ortaya attığı Antroposen kavramı ile insanın artık kendi kendisine şekillendirdiği bir gezegen üzerinde yaşadığını öne sürerek (Schwartz, 2021) bu fikri modern bilim ve ekoloji tartışmalarının odağına taşımıştır. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarından itibaren, özellikle de fosil yakıt teknolojilerinin tüm dünyayı dönüştürmeye başlamasını takip eden süreçte insanın çevreyi, toplumu ve hatta kendisini dönüştürmeye başlaması birçok bilim

insanın dünyanın yeni bir jeolojik devre girdiğine inanmasına (Christian, 2020) ve gezegen tarihinde son 10-12 bin senelik döneme, insan türünün mevcut yerleşik hayata geçtiği ve yaşam şartlarının birçok açıdan geliştiği zamana işaret eden Holosen devrinin yerini artık “antropojenik” yani insan kökenli “yarık” olarak tarif edilen Antroposen’e bıraktığını savunmasına yol açmıştır (Angus, 2021). Dört milyar yıllık tarihinde ilk defa tek bir biyolojik türün değişimin baskın gücü haline gelmesi söz konusudur (Christian, 2020).

Crutzen 70’li yaşlarında kaleme aldığı makalesinde bir sıra dışılığa imza atarak makalesinin başlangıcında bebekken büyükannesinin kucağında çekilmiş bir fotoğrafını, makalenin sonunda ise kendi torunu ile çekilmiş bir fotoğrafını kullanmıştır. Crutzen’in bunu yapmaktaki amacının kendi yaşamı süresince kendisinde meydana gelen değişimlerin paralelinde Dünya gezegeninde de başta nüfusta yaşanan üç kat artış olmak üzere birçok değişimin olduğuna ve de kendisinin de bu değişimleri gözlemlediğine dikkat çekmek olduğu düşünülebilir. Crutzen dünya nüfusunun özellikle II. Dünya Savaşı ertesinde yıllık %1.8 oranında o güne kadarki en yüksek artış ile 6 milyara ulaştığını ve savaş sonrası insan faaliyetlerindeki artışın doğanın hızını geride bırakarak çevrede ekolojik, atmosferin kimyasıyla ilgili ve iklimsel sonuçlar doğurduğunu öne sürer. Çalışmasında belli zaman aralıklarında gerçekleşen ormansızlaşma, atmosferdeki karbon dioksit konsantrasyonu ve ozon tabakasındaki delik gibi çevresel ve iklimsel konularla ilgili istatistiklere yer veren Crutzen küresel ısınmaya dikkat çekerek aşırı ısınmanın önüne geçilmesinin tek yolunun fosil yakıtların yerine alternatif enerji kaynakları geliştirilmesi yönünde üstün bir çaba olduğunu ileri sürer (Crutzen, 2006). Antroposen’in 18. yüzyılın ikinci yarısında başladığı söylenebilir. O dönemde yapılan kutup buzunda hapsolmuş olan havanın analizleri sonucunda karbon dioksit ve metan konsantrasyonlarında küresel bir artışın başlangıcına işaret eden sonuçlara ulaşılmıştır. Bu aynı zamanda James Watt’ın buhar makinasını tasarladığı 1784 tarihine de denk gelmektedir (Crutzen, 2002). İnsan etkinliğinin 1750 senesinden bu yana dünya iklimi üzerinde ısınma etkisi yarattığı Uluslararası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) tarafından da kabul edilmiştir. Dünyanın 130 ülkesinden 2500 bilim insanının bir araya gelmesiyle hazırlanan 2007 tarihli IPCC raporunda insan etkinliği kaynaklı iklim değişikliğinin dünyadaki yaşamı tehdit ettiği onaylanmıştır (Shiva, 2021).

Karamsar senaryoya göre ısınma insan davranışının bir sonucu olarak ortaya çıktığına göre ısınmanın bu türün ortadan kalkmasıyla birlikte duracağı düşünülebilir. Hiçbir tür yok olma riskine karşı güvence altında değildir. Bunun anlaşılabilmesi için yeryüzünde yaşamın oluşmasından bugüne geçen zamana bakmak ve bu zaman içerisinde milyonlarca türün doğup, yaşayıp yok olup gittiğini anımsamak gerekebilir. Yaşamın yok olan türler olmadan da devam ettiği, kalıcı olanların ise içinde buldukları ekosistemle uyumlu bir ilişki sürdürebilen türler olduğu, çevreleriyle iyi ve dengede bir ilişki kurabilenlerin hayatta kaldığı görülür ancak insan biyosfere uyum sağlama konusunda listenin en alt sırasında bulunan türdür (Leeves ve Lenoir, 2012).

Amerikalı biyolog Rachel Carson’un 1962 senesinde yayımlanan kitabında yer alan ‘Yarının Masalı’ başlıklı bölüm modern çevreciliğin başlangıcı olarak kabul edilir. Carson’un bir zamanlar tüm yaşamın çevresiyle ahenk içinde görüldüğü, çiftlikleri, yemyeşil tarlaları, binbir çeşit canlıları ve mutlu insanları bulunan bir kasaba tasviri ile başlayan masalında insan faaliyetleri düzeni pek az bozarken mevsim döngüleri düzeni pekiştirmektedir. Ancak çok geçmeden mutlu, uyumlu kırsal yaşam yerini felakete ve yıkıma bırakır. Bu felaketin en çarpıcı örneği ise kuşların sayılarındaki ciddi azalmadır. Ortadan kaybolan kuş civıltılarıyla gelen sessiz bahar genel bir çevre felaketi için kapsamlı işlevi görür (Garrard, 2016). Carson Sessiz Bahar’ı takip eden 1963 senesinde Amerikan kamuoyuna ekosistem kavramını kapsamlı bir şekilde anlattığı tarihi “Kirlenmiş Çevremiz” adlı konuşmasında

çizdiği bütünsel bir ekolojik perspektifin ardından insanın çevre ile uyumunun önemine dikkat çekmiş ve bunun için insanın her hareketini hesaplaması gerektiğini ikna edici bir şekilde topluma iletmıştır (Angus, 2021). Bununla beraber Carson gibi bilim insanları tarafından daha öncesinde ve sonrasında sunulan bütünsel ekolojik görüşe rağmen biyosfer ve biyosferde yaşamın devamlılığı için gerekli döngüler yeterli düzeyde ilgi görmemiştir. Slavoj Zizek bu durumu I. Dünya Savaşı esnasında Alman ve Avusturya ordu karargahları arasında gerçekleşen telgraflaşmaya dair bir anekdot üzerinden irdelemiştir. Anekdotla göre Almanlar “Bizim cephede durum ciddi ama feci değil” mesajı yollarlar Avusturya karargahına. Aldıkları yanıt ise “Bizim cephede ise durum feci, ancak ciddi değil” olmuştur. Zizek bu anekdot ile özellikle Batı’da gelişmiş ülkelerde yaşayanların gittikçe yaklaşan küresel felaketlere bu gözle baktığını, birçoklarının gelmekte olan ekolojik ve toplumsal yıkımın farkında olup bunu ciddiye almadığını ileri sürmüştür (Zizek, 2012). Günümüz çevreci hareketlerine bakıldığında ortaklaşa ve sistematik bir şekilde hareketi sağlayan disipline olmuş bir oluşum ya da akımın varlığından söz edilememektedir. Buna rağmen karbon ayak izini ve karbon emisyonlarını azaltmaya, daha az tüketmeye, çevreyle daha uyumlu yaşam tarzları geliştirip benimsemeye, doğal kaynakları korumaya ve yenilenebilir enerjiye yönelmeye, doğaya eklemlenmeye kısacası dünya üzerindeki insan tahribatını ortadan kaldırmaya ya da en azından tahribatı en aza indirmeye yönelik birçok çevreci yapılanmanın ve oluşumun çevre hareketi çatısı altındaki varlığı yadsınamaz bir gerçektir. İyimser bakış açısı karamsarın aksine bu oluşumların bir gün daha birleşik bir hale gelerek daha fazla güç kazanacağı yönündedir.

2. Çevre Eğitimi ve Çevre Okuryazarlığı

Ekolojik anlamda bireyle ilişkili canlı-cansız her şeyi kapsayan bir terim olan çevre en sade şekilde bir canlının yaşam alanı olarak tanımlanabilir (Berkes ve Kışlalıoğlu,2010). T.C Anayasası’nın 56. maddesine göre “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir”. Buna ilaveten “Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir”. Şehircilik ve Çevre Bakanlığının tanımına bakıldığında ise çevre, insanların ve diğer canlıların hayatları boyunca ilişkilerini sürdürdüğü ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları fiziki, biyolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam olarak tanımlanmaktadır. Sağlıklı bir hayatın sürdürülebilmesi sağlıklı bir çevreye bağlıdır ancak insan kaynaklı etkenlerin doğal dengeyi bozmasıyla çevre sorunları baş göstermiştir. Sorunların çözümlerine yönelik arayışlar paralelinde dünyanın farklı yerlerinde ve birçok ülkenin katılımıyla gerçekleşen toplantılar gerçekleştirilmiş ve bu toplantılar sonucunda “çevre eğitimi” kavramı ortaya çıkmıştır.

Çevre eğitimi kavramının ve çevre eğitimi için bir mücadeleye gerek duyulduğunun vurgulanmasının belirgin bir biçimde ilk olarak Birleşmiş Milletler öncülüğünde 1972 senesinde düzenlenen Stockholm Konferansı’nda ortaya çıktığı yaygın kabul görmektedir. 5- 16 Haziran 1972 tarihleri arasında, Stockholm’de gerçekleştirilen konferansta sosyo-ekonomik yapıları ve gelişme düzeyleri farklı olan birçok ülke çevre konusunda ilk defa bir araya gelerek konferans sonunda Birleşmiş Milletler Çevre Bildirisi’ni kabul etmiştir (UN, 1972). Bunun yanı sıra 1977 senesinde UNESCO-UNEP iş birliği ile Gürcistan’ın başkenti Tiflis’te düzenlenen Hükümetler Arası Çevre Eğitim Konferansı sonucunda yayımlanan Tiflis Bildirgesi çevre eğitimi anlamında önem taşımaktadır. Tiflis Konferansı’nın final raporunda insanlığın kendisi ve onu ayakta tutan yeryüzü için yarattığı tehditlerin, insan aklının kullanılması ve insan kararlılığının taahhüdü ile ortadan kaldırılabilir olduğu belirtilmiştir. Katılımcılar, tehlikelerin ciddiyetinden yola çıkarak, eğitimin insanın kendisini yenmesine ve sorumluluklarını yerine

getirmesine hazırlamasına yardımcı olabileceği konusunda iyimser bir sonuca varmışlardır. Bu bağlamda konferansta çevre sorunlarının üstesinden gelmede eğitimin rolünü tanımlamada oldukça önemli kavramsal ilerleme kaydedilmiştir. Katılımcılar, kitle iletişim araçlarıyla desteklenen ve nesnel bilgiye dayanan eğitimin, yaşı ve eğitim düzeyi ne olursa olsun her kesimden insanda geniş bir farkındalık uyandırması gerektiğine inanmaktadır. Çevre eğitimi modern dünyanın ekonomik, politik ve ekolojik anlamda birbirine bağlı olduğu konusunda da farkındalık yaratarak milletlerarasında sorumluluk ve iş birliği ruhunu beslemelidir. Bu ciddi çevre sorunlarının çözülmesi için ön şarttır. Ayrıca, final raporuna göre, eğitim çevrenin korunması ve iyileştirilmesi için gerekli davranışları da şekillendirmeli ve bunu da bu amaç için gerekli bilgileri kazandırarak yapmalıdır. Bu nedenle eğitimin tüm aşamalarına çevre boyutu dahil edilerek çevre konusu farklı disiplinlerin bir bileşeni haline getirilmelidir. Bu disiplinler arası yaklaşım yaşamın birliğini ve karmaşıklığını yansıtmaya bakımından çevre eğitimi konusunda gerek duyulan yaklaşım olabilir (Unesco, 1978). Tiflis Konferansı'nda çevre eğitimi konusunda ortaya konulan amaçların, çıktılarının ve yol gösterici ilkelerin her düzeyde gerek okul sisteminde gerekse başka ortamlarda çevre eğitimi konusunda gerekli temel çerçeveyi sunmakta olduğu yaygın kabul görmektedir (Unesco,1988).

Kökleri, doğayı ve doğal kaynakları koruma eğitimine dayanan çevre eğitimi, bunlara ilaveten biyosfer, biyomlar ve ekosistemleri içine alacak şekilde tüm çevreyi korumak ve iyileştirmek üzerine odaklanmaktadır (Ünal ve Dımışkı, 1999). Çevre eğitimi, bireylerin ve toplumun yaşadıkları çevre hakkında farkındalık, bilgi, değerler, yetenek, deneyim ve de gerektiğinde şimdiki ya da gelecekteki olası çevresel problemlerin çözümü için bireysel olarak ya da topluluk halinde harekete geçmelerini sağlayacak kararlılığı edindiği kalıcı bir süreçtir (Unesco, 1988). Çevre eğitiminin temel hedefi toplumun tüm kesimlerini çevre konusunda bilinçlendirmek, bilgi sahibi yapmak, sorumlu çevre davranışı yönünde olumlu ve kalıcı değişiklikler kazandırmak ve bireylerin sorunların çözümünde aktif katılımını sağlamaktır. Çevre eğitimi bilgilendirmenin ve sorumluluk hissi oluşturmanın yanı sıra insan davranışını da etkilemelidir. Bunun açıdan eğitim çalışmalarında işitsel ve görsel materyaller ile uygulamaya ağırlık verilmesi önem taşımaktadır (Şehircilik ve Çevre Bakanlığı, t.y).

Çevre okuryazarlığı teriminin 1960'lı yılların ortasından başlayarak son elli yılda giderek daha sık kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Okullarda öğretilen geleneksel okuryazarlıktan farklılaşarak çevre okuryazarlığı sorumlu çevre yönetimi ile ilintili karakteristik ve davranışlara vurgu yapmaktadır. Çevre okuryazarlığının tutumsal, bilişsel ve davranışsal boyutlarından söz edilmektedir. Bu perspektiften bakıldığında çevre okuryazarlığı geliştiren, inşa eden ve zamanla dönüşen doğası ile hem bir sürece hem de bir sonuca işaret etmektedir (Ardoin vd.,2022).

Yaygın kabule göre çevre okuryazarlığı ilk olarak 1968 senesinde Charles Roth tarafından öne sürülmüştür (McBride, 2011). Roth tıpkı cehalet kavramının okuryazarlık kavramından önce gelmesi gibi çevresel cehalet kavramının da çevre okuryazarlığı kavramından önce geldiğini gözlemlemiş ve bu nedenle medyada sıklıkla çevreyi kirletmekle suçlanan çevreci cahillere yanıt olması için Massachusetts Audubon'un 1969 tarihli sayısında yer alan makalesinde çevre okuryazarlığı terimini tanımlamaya yönelik ilk girişiminden bahsetmiştir. Roth'un çevre okuryazarlığını tanımlama girişiminde bulunduğu dönemde çevre sorunlarına ilişkin bir aydınlanma söz konusudur ve o dönemde çevre sorunlarına ilişkin yaygın kamuoyu bilinci ve kaygısı doğa bilimci Rachel Carson'a ve kimyasal böcek ilaçlarını ve çevre üzerindeki olumsuz etkilerini çarpıcı bir şekilde ele aldığı kitabı Sessiz Bahar'a (Silent Spring) atfedilmektedir. Öyle ki Carson'un Sessiz Bahar'ının yarattığı etkinin ardından çevresel cehalet artık kabul edilemezdir. Roth böyle bir ortamda makalesinde ortaya "Çevre okuryazarı vatandaşı nasıl

bileceğiz?” sorusunu atmıştır. Roth’un makalesinin kısa bir süre sonra The New York Times’da yeniden basılmasına rağmen çevre okuryazarlığı bir yıl sonra Başkan Nixon’un Ulusal Çevre Eğitimi Yasasının kabulünden sonra (1970) birkaç konuşmasında çevre okuryazarlığı teriminden bahsetmesine kadar yeterli ilgiyi görmemiştir. Nixon’un konuşmalarına çevre okuryazarlığı terimini zamanında Roth ile çevre eğitimi konusunda çalışmış ve büyük olasılıkla The New York Times’ın Pazar ekinde yayımlanan Roth makalesini okumuş bir bürokrat dahil etmiştir (Roth, 1992). Zamanla çevre okuryazarlığı terimi çevre eğitimi alanı içerisinde daha sık kullanılır hale gelmiş ve dahası çevre okuryazarlığının geliştirilmesinin çevre eğitiminin birincil amacı olduğuna dair yaygın bir ortak kabul durumu ortaya çıkmıştır.

Charles Roth’un 1992 tarihli “Environmental Literacy: Its Roots, Evolution and Directions in the 1990s” adlı çalışması 1969 yılından 1989 yılına kadar geçen süre içerisinde çevre okuryazarlığının evrimini ele alması ile çevre okuryazarlığına dair geniş bir bakış açısı sunmaktadır. Bu çalışmada da yer alan en genel tanıma göre çevre okuryazarlığı çevresel sistemlerin görelî sağlığını anlama, yorumlama ve bu sistemlerin sağlığını korumak, kötüye gidenleri eski haline geri getirmek veya iyileştirmek için uygun önlemleri alma kapasitesidir. Çevre okuryazarlığını geliştirmek, gezegenin ve toplumun sorumlu ve üretken bireylerinin yetiştirilmesi amacıyla koşut çevre eğitiminin birincil hedefidir.

1989 senesinde Rockcastle tarafından yapılan bir tanıma göre ise çevre okuryazarlığı, temel düzeyde hem canlılar hem de cansız şeyler (hava, su, toprak ve kayalar) ile ilgili olarak insanların ve doğal çevrelerinin etkileşimlerinin anlaşılmasıdır. Hem biyotaya hem Dünya’nın mantosuna hiçbir etkisi olmayan bir insan faaliyeti neredeyse yok gibidir. Etkileşimin kısa ve uzun vadeli etkilerinin yanı sıra daha büyük ve belirgin neden ve sonuçları da olabilmektedir. Çevre okuryazarlığı bu etkileşimdeki temel ilişkilerin farkındalığı ve idrakidir (Rockcastle, 1989). Roth’un “Çevre okuryazarı vatandaşı nasıl tanıyacağız?” sorusunun yanıtına gelince, çevre okuryazarı olmanın temel şartının çevre ve çevreye yönelik tehditler hakkında sağlam bir bilgi birikimi olduğu ve en yalın şekilde söylenecek olursa, bu bilgiye sahip olup onu çevrenin ve kendisi de o çevrenin bir parçası olan insanın sağlığı ve sürdürülebilirliği yönünde kullanan kişinin çevre okuryazarı olarak nitelendirilebileceği söylenebilir (Loubser vd., 2001).

2.1. Türkiye’de Okul Öncesinde, İlköğretimde ve Ortaöğretimde Çevre Eğitimi

Türkiye’de 2022-2023 M.E.B okul öncesi ve ilköğretim müfredatına bakıldığında çevre eğitime yönelik içeriklerin görece zayıf kaldığı ve geliştirilmesi gerektiği görülmektedir. İlk olarak 25.07.2013 tarihinden itibaren yürürlükte olan Okul Öncesi Eğitim Programı incelendiğinde çevre eğitiminin okul öncesi eğitiminin dört temel amacı içerisinde yer almadığı ve çevre eğitime yönelik amaç ve kazanımların yetersiz olduğu görülür. Okul öncesi eğitimin amaç ve görevleri;

1. Çocukların beden, zihin ve duygu gelişimini ve iyi alışkanlıklar kazanmasını sağlamak,
2. Onları ilkokula hazırlamak,
3. Şartları elverişsiz çevrelerden ve ailelerden gelen çocuklar için ortak bir yetiştirme ortamı yaratmak,
4. Çocukların Türkçe’yi doğru ve güzel konuşmalarını sağlamaktır (M.E.B), olarak belirtilmiştir.

Mevcut sorunlar içinde yaşanan çevreyi ve uzun vadede tüm insanlığı tehdit etmekte olduğundan çevre eğitimi her yaş ve eğitim kademesi için gereklidir. Çevre eğitimi çevre sorunlarının meydana gelmeden önlenmesi noktasında çevre sorunlarına karşılık önemli koruyucu önlemlerden biri

olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda küçük yaşlardan itibaren verilecek çevre eğitimi çocukların çevreyi tanımlarında ve çevreye karşı sorumlu davranış geliştirmelerinde önem taşımaktadır (Gülay ve Öznacar, 2010). Bu bağlamda ilköğretim müfredatına bakıldığında okul öncesi eğitim programındaki benzer bir manzara ile karşılaşılmaktadır. Güncel 1, 2 ve 3. Sınıflar Öğretim Programı incelendiğinde çevre eğitimi ile ilgili konuların Hayat Bilgisi dersi içeriğine dahil edildiği ve bu dersle sınırlı kaldığı görülmektedir. Öğrencilerin hem ulusal hem uluslar arası düzeyde ; kişisel, sosyal, akademik ve iş hayatlarında gereksinimleri beceri yelpazeleri olan yetkinlikleri belirleyen Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi kapsamında çevre eğitime yönelik bir maddenin olmadığı, maddelerin anadilde iletişim, yabancı dillerde iletişim, matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler, dijital yetkinlik, öğrenmeyi öğrenme, sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler, inisiyatif alma ve girişimcilik ve son olarak kültürel farkındalık ve ifade olmak üzere sıralandığı görülür. Diğer taraftan Hayat Bilgisi dersi öğretim programının özel amaçlarına bakıldığında temel yaşam becerilerine sahip, kendini tanıyan, sağlıklı ve güvenli bir yaşam süren, yaşadığı toplumun değerlerini özümseyen, doğaya ve çevreye duyarlı, araştıran, üreten ve ülkesini seven bireyler yetiştirmenin amaç edinildiği belirtilmektedir. Bu çerçevede öğrencilere kazandırılması hedeflenen davranışlar listesinde çevre eğitime yönelik iki madde yer almaktadır:

- Kendini ve yaşadığı çevreyi tanıır.
- Doğaya ve çevreye karşı duyarlı olur (MEB, 2018).

1, 2 ve 3. sınıflar Hayat Bilgisi dersi öğretim programı detaylı incelendiğinde her bir kademede çevre eğitime bir ünite ayrıldığı görülmektedir. Doğada Hayat isimli bu ünitenin kazanım sayısı, üniteye ayrılan öngörülen süresi ve ders saati yüzdesi her sınıfta farklılık göstermektedir:

Tablo 1: Hayat Bilgisi Dersi 1.,2.,3. Sınıflar Öğrenme Programı 6. Ünite Kazanım Sayıları,Ders Saatleri ve Ders Saatleri Yüzdeleri (M.E.B, 2018).

| Sınıf | Ünite Adı | Kazanım Sayısı | Ders Saati | Ders Saati Yüzdesi |
|-------|--------------|----------------|------------|--------------------|
| 1 | Doğada Hayat | 8 | 22 | 16 |
| 2 | Doğada Hayat | 9 | 26 | 18 |
| 3 | Doğada Hayat | 6 | 14 | 16 |

Kazanımlar incelendiğinde Doğada Hayat adlı ünitenin işleme sürecinin yapılandırılmış sınıf ortamında, doğadan uzak ve teorik ağırlıklı işlenmesine yönelik ifadelerin çokluğu dikkat çekmektedir. 1. sınıf kazanımları arasında yer alan hayvan gözlemi ve 2. sınıf kazanımları arasında yer alan imkanlar dahilinde bitki yetiştirip hayvan besleme yönünde maddeler dışında uygulamalı bir yaklaşıma yönelik kazanım maddesi bulunmamaktadır. Kazanımlar sıklıkla belirlenen konunun “üzerinde durulur” ibaresi ile ifade edilmektedir (MEB, 2018).

Doğa ve eğitim alanındaki en önemli düşünürlerden biri olan David Sobel günümüz eğitim olanakları çerçevesinde öğrencilerin doğadan, onu yüceleştirecek ya da ondan korkacak kadar kopuk olmaları durumu olan ekofobiye dikkate çekmektedir. Sobel ekofobiyi ekolojik olarak kötüye gidiş korkusu olarak tanımlamaktadır. O'na göre sınıfların çevrenin suiistimaliyle ilgili örneklerle doldurulması fark edilmeyen bir kopuşa neden oluyor olabilir; çocukların dünyanın sorunlarının bilincine varıp bunlar için sorumluluk almalarını beklerken onları köklerinden uzaklaştırıyor olabiliriz.

Öyle ki doğayla doğrudan temasın yokluğunda çocuklar doğayı sevinç ve merak duygusundan çok korku ve kıyametle özdeş görmeye başlayabilir. Yağmur ormanları hakkında bilgi edinen çocuklar, genellikle kendi bölgelerindeki ormanlar ya da Sobel'in deyişiyle "dersliğin kapısının hemen ötesindeki yeşillik" hakkında hiçbir şey öğrenememektedir (Louv, 2010). Bu düşünceler çerçevesinde çevre eğitimi konusunda uygulamalı doğa deneyimleri yönünde programların geliştirilmesi gerektiği görülmektedir. Bu yolla çocukların doğayı bir laboratuvar deneyi gibi görmelerinin önüne geçilebilir.

İlköğretim 1, 2 ve 3. sınıflar Hayat Bilgisi dersi çerçevesinde teorik ağırlıklı planlanan çevre eğitimi derslerinin aksine MEB 2022 tarihli 6, 7 veya 8. Sınıflar Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği dersi öğretim programında öğrencinin kendi öğrenmesinden sorumlu olduğu, sürece aktif olarak katıldığı, araştırma – sorgulama yoluyla öğrendiği ve bunları örnek olaylar üzerinden gerçek yaşama transfer ettiği bir anlayışın esas alındığı görülmektedir. Bu dersin; argümantasyon, araştırma, sorgulama, proje, iş birliği, probleme dayalı öğrenme vb. yaklaşımları temel alan yöntemlerle yürütülmesi öngörülmektedir. Keşfetme, sorgulama, argüman oluşturma, farkındalık geliştirme, sorumluluk alma ve ürün tasarlama süreçlerinde öğretmenin öğrencilere rehberlik etmesi gerekmektedir. Burada öğrencilere düşen görev sadece teorik bilgi vermenin ötesinde, çevresindeki tüm fırsatları değerlendirerek öğrencilerle beraber uygulama yapması ve öğrencilerin farkındalıklarına katkı sağlayacak eğitim ortamları oluşturması yönündedir. Bu nedenle bu eğitimin sınıf ortamıyla sınırlı kalmamalı, yakın çevrede yer alan okul dışı öğrenme ortamlarına yapılacak gezi ve gözlemlerle öğrencinin hem yaşadığı çevreyi fark etmesi hem de çevre sorunlarını yakından görmesi sağlanmalıdır (M.E.B, 2022).

MEB 2022 tarihli 6, 7 veya 8. sınıflar Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği dersi öğretim programı incelendiğinde, programın birtakım aşamalardan sonra güncellendiği belirtilmektedir. Bu güncellemeler için yurt içi ve yurt dışında konuya ilişkin akademik çalışmalar taranmış; başta T.C. anayasası olmak üzere ilgili mevzuat, kalkınma planları, hükümet programları, şüra kararları, siyasi partilerin programları, sivil toplum kuruluşlarının ve sivil araştırma kurumlarının raporları vb dokümanlar analiz edilmiş; MEB programlar ve öğretim materyalleri daire başkanlıkları tarafından geliştirilen anketler aracılığıyla öğretmenler ve yöneticilerin programlar ve haftalık ders çizelgelerine yönelik görüşleri toplanmış; Tarım ve Orman Bakanlığı, enerji ve tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığından bu dersin kapsamına yönelik görüşler alınmıştır (MEB, 2022).

Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği dersi öğretim programı ile öğrencilerin,

- Doğada ve yakın çevrede meydana gelen olaylara ilişkin ilgi ve merak duymaları, olumlu tutum geliştirmeleri,
- Çevresinde her insanın olumlu veya olumsuz bir iz bıraktığını kavramaları,
- Doğal kaynakların kullanımı ile üretim ve tüketim faaliyetleri arasında ilişki kurmaları,
- Doğanın keşfedilmesi ve insan-çevre arasındaki ilişkinin anlaşılması sürecinde, bilimsel süreç becerilerini ve yaşam becerilerini kullanmaları,
- Sürdürülebilir kalkınma bilinci kazanarak gelecek kuşaklara yaşanabilir bir çevre bırakılmasının gerekliliğine inanmaları,
- Çevre sorunları ile iklim değişikliğine yönelik yerel, ulusal ve küresel bir bakış açısıyla bu sorunların çözümünde kaynakların verimli kullanılması ve sürdürülebilirliğinin önemini kavramaları,

- Çevre sorunları ve küresel iklim değişikliğinin çevre, toplum ve ekonomiye yönelik etkileri hakkında bilgi sahibi olmaları,
- İklim değişikliğinin oluşturduğu sorunların önlenmesine ve azaltılmasına yönelik sorumluluk almaları,
- İklim değişikliğinin Türkiye'deki etkileri konusunda bilgi sahibi olmaları,
- İklim değişikliği ve çevreyle ilişkili ulusal/uluslararası düzeyde yapılan anlaşmalar ile bu konuda çalışmalar yapan kurum ve kuruluşlar hakkında farkındalık kazanmaları,
- Çevre dostu teknolojiler hakkında bilgi sahibi olmaları,
- Çevreyle ilgili kariyer bilinci oluşturmaları ve ilgili meslek alanlarını tanımaları,
- Çevre konularındaki ikilemleri kullanarak bilimsel muhakeme ve karar verme becerilerini geliştirmeleri,
- Millî, kültürel, evrensel ahlak değerlerini ve çevre etiği ilkelerini benimsemeleri amaçlanmaktadır (MEB,2022).

Özetle Türkiye'de ilköğretim ve orta öğretim müfredatında çevre eğitime ayrılan ders saatinin Antroposen olarak adlandırılan ve iklim krizi ile anılan bir çağda yeterli düzeyde olmadığı söylenebilir. Orta öğretim müfredatında uygulamalı derslerin yapılması yönünde kararların ve vurgunun olduğu dikkat çekmektedir ancak Türkiye'de ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinin çevre okuryazarlık düzeylerine yönelik yapılan akademik çalışmaların yeterli olmaması, müfredat dahilindeki konuların eksiksiz işlenmesi halinde çıktılara ne ölçüde ulaşıldığı yönünde bir çıkarımda bulunmayı güçleştirmektedir.

2.2. Türkiye'de Çevre Eğitimi ve Çevre Okuryazarlığı Üzerine Yazılan Tezlere Yönelik Değerlendirme”

Çalışma kapsamı dahilinde MEB öğretim programlarının yanı sıra Türkiye'de çevre eğitimi ve çevre okuryazarlığı üzerine yapılmış yüksek lisans ve doktora tezlerine de bakılmıştır. Burada amaç akademik çalışmalarda çevre eğitiminin ve çevre okuryazarlığının kendilerine ne ölçüde ve hangi açılardan yer bulabildiğine dair genel bir fikir edinmektir. İlk olarak Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi'nin çevrimiçi platformunda yer alan arama motoruna “çevre okuryazarlığı” anahtar kelimeleri yazılarak bir tarama yapılmıştır. Yapılan hızlı taramanın ardından elde edilen nicel veriler 24.03.2023 tarihi itibari ile şu şekildedir:

- Tarama sonucunda 35 kayıt bulunmuştur.
- Çevre okuryazarlığı üzerine yazılan tezlerden 8 tanesi doktora tezidir.
- Çevre okuryazarlığı üzerine yazılan tezlerden 27 tanesi yüksek lisans tezidir.
- Doktora tezlerinin 1 tanesi Biyoloji alanına, diğer 7 tez Eğitim ve Öğretim alanına aittir.
- Yüksek lisans tezlerinin 24 tanesi Eğitim ve Öğretim alanına, 1 tanesi Hemşirelik, 1 tanesi Halk Sağlığı ve 1 tanesi de Kimya alanına aittir.
- Konuya ilişkin yazılan en eski iki tezin 2008 tarihli olduğu görülmektedir.
- Yıllara göre dağılıma bakıldığında: 2008'de 2 tane yüksek lisans tezi; 2009'da 2 tane doktora 1 tane yüksek lisans tezi; 2010'da 2 tane doktora tezi; 2011 ve 2012 senelerinde 1'er tane doktora tezi; 2013'te 3 tane yüksek lisans tezi; 2015'te 2 tane yüksek lisans tezi; 2016'da 1 doktora, 2 yüksek lisans tezi; 2017'de ve 2018'de 1'er tane yüksek lisans tezi; 2019'da 2 tane yüksek lisans tezi; 2020'de 4 tane yüksek lisans tezi; 2021'de 2 tane yüksek lisans tezi;

2022’de 1 doktora 5 yüksek lisans tezi ve son olarak 2023 senesinde Mart ayı itibari ile bir 1 yüksek lisans tezi yazıldığı görülmektedir.

- Yıllara göre dağılıma bakıldığında çevre okuryazarlığına yönelik en fazla tezin 2022 senesinde tamamlandığı, 2014 senesinde ise konuya ilişkin tamamlanmış bir tez bulunmadığı görülmektedir.

Tez başlıkları ve konuları incelendiğinde ise çalışmaların büyük çoğunluğunun belirgin bir grubun çevre okuryazarlığı düzeyinin belirlenmesi ve belli değişkenlerin çevre okuryazarlığına etkisi üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Aynı arama motoruna “çevre eğitimi” anahtar kelimeleri yazılarak yapılan taramada ise ilki 1988 senesinde yapılmış toplam 166 yüksek lisans ve doktora çalışması ile karşılaşılmaktadır. 1988 senesinden sonra özellikle 2000’li yılların başından itibaren konuyla ilgili tamamlanmış çalışmaların sayısında istikrarlı bir artışın olduğu söylenebilir.

İki farklı tarama sonucunda elde edilen bulgular sonucunda çevre okuryazarlığı konusu üzerine yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarının sayısının çevre eğitimi üzerinde yazılanlara oranla oldukça az olduğu dikkat çekmektedir. Buradan hareketle ülkemizde çevre okuryazarlığı konusunda daha fazla yüksek lisans ve doktora çalışması yapılmasına gereksinim olduğu sonucuna varılabilir. Ayrıca başka ülkelerin çevre eğitimi müfredatları ve çevre bakanlıklarının eylem planları incelenerek karşılaştırmalar yapılması, örnek uygulamaların çevre eğitim müfredatına adapte edilmesi, Türkiye’de çevre bilincinin oluşmasına ve çevre eğitimi müfredatının iyileştirilmesine katkı sağlayabilir.

3. Sekoyana’nın Kapılarına Ekoeleştirel Bir Bakış

“Yalnızca bir dağ, bir kurdun ulumasını tarafsızca dinleyecek kadar uzun yaşamıştır”.

Aldo Leopold

Tıp doktoru, çevirmen ve yazar Şiirsel Taş tarafından kaleme alınan Sekoyana’nın Kapıları (2017), kitabın kapağında da belirtildiği üzere bir orman öyküsüdür. Bu öykünün görünürde yer alan iki kahramanı Sekoyana ve konuğu, kitabın akışı içerisinde okuruna Sekoyana’nın mütevazı kulübesinden kocaman bir dünyanın kapılarını aralar. Ailesi tarafından kendisine çok şey öğreteceği söylenerek bir süreliğine münzevi bir kadın olarak nitelendirilen Sekoyana’nın yanına bırakılan küçük bir kızın ormandaki kulübede başlayan serüveni, kızın Sekoyana’dan öğrendikleri aracılığıyla okuruna ormana, ortak yaşama ve ekolojik döngüye dair çok şey öğretir. Belki de “*Ahimsa*” bu öğretilerin en kıymetlisidir.

3.1. Ekoeleştiri

1756 senesinde Selbourne papazı “kan ve pislik” görüntüsünü temizlemek için eviyle karşıda bulunan kasabın bahçesinin arasına dört ıhlamur ağacı diker. Bu papaz büyük doğabilimci Gilbert White’tır ve White ilerleyen dönemde ekoeleştirmenler tarafından çevre edebiyatı alanında oldukça değer verilen eseri *The Natural History of Selbourne*’u yazar. White’ın ağaçlarla mezbahane görüntüsünü gizlemeye çalışması da bir bakıma eseri kadar öneme sahiptir öyle ki bu davranış Keith Thomas’ın “1500-1800 Yılları Arasında İngiltere’de Doğal Dünyaya Karşı Değişen Tutumlar Tarihi’nde ortaya koyduğu en önemli gelişmelerden birini örneklemektedir: yemek için hayvanların öldürülmesi konusunda giderek artmakta olan hassasiyet. 18. Yüzyılın sonlarına doğru duyarlılıklar konusundaki bu değişiklik İngiliz şair Shelley de olmak üzere bazılarının vejeteryan olmasına yol açmıştır. Selbourne papazı da dahil olmak üzere insanların büyük çoğunluğu yine de hayvanları yemeye devam etmiştir.

Değişen şey daha çok mezbahaların halkın gözünden uzaklaştırılması, et satışının artarak devam etmesi, etin ise yüzü olmayan yani başı olmayan et olarak tezgâhta yerini alması ve satılması olmuştur. Bu noktada sorun edilen et tüketimi konusundaki etik kaygılardan öte, gizleme tutumudur. Öyle ki belki de küresel ekolojik tehlikenin dramatik boyutlara ulaşmasıyla sona yaklaşmakta olan modern çağda toplumun doğal dünyayla olan ilişkisinin özelliği haline gelecek olan bu tür bir gizlemedir (Rigby, 2002). Artık farklı disiplinlerden birçok bilim insanı çevresel konularda yolunda gitmeyen birçok şeyin gizlenemeyecek kadar ileri boyutlara ulaştığını farklı şekillerde ifade etmektedir ve sorunlara çözüm üretmeye yönelik çalışmalara hız verilmiştir. Bu noktadan hareketle, en genel tanımla ekoeleştirin, edebiyat akademisyenlerinin çevreyi analiz ettiği ve mevcut çevresel sorunların çözüme ulaştırılabilmesi için olası çözümler yönünde beyin fırtınası yaptığı ve edebiyatın çevre konusunu ele alış şekillerini disiplinler arası bir bakış açısıyla incelediği edebiyat ve çevre çalışması olduğu söylenebilir.

Ekoeleştiri, terim olarak ilk defa William Rueckert'in 1978 tarihli *Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism* adlı makalesinde kullanılmıştır. Makalenin terimin akademik çevrelerde dolaşımında olmasına katkı sağlamasına rağmen hemen benimsendiği söylenemez. Dahası bilim insanlarının zaten Rueckert'in ekoeleştiri terimini kullanmasından çok öncesinde edebiyatta doğal temaları ve çevreyle ilgili konuları çalışmakta olduğu bilinmektedir. David Mazel'in çağdaş ekoeleştirel çalışmalar için bir temel sağlayabilecek nitelikte ve 1864-1964 yılları arasında yapılmış çok çalışmayı tespit ederek 2001 senesinde yayımladığı *A Century of Ecocriticism* adlı proto-ekokritik yazı koleksiyonu bu iddiayı kanıtlamaktadır. Rueckert'in ekoeleştiri terimini ilk kullanan kişi olmasına karşın eleştirmenlerin terimi karanlıktan çıkarıp çevresellik odaklı edebi alana uygulamaları 1990'larda gerçekleşmiştir (Slovic, 2015).

Alanyazına bakıldığında, ekoeleştiri çalışmalarının özellikle 1990'lardan sonra başta Amerika'da ve İngiltere'de olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde hız kazandığı görülmektedir. Ekoeleştirin temel motivasyonunun edebiyat akademisyenlerinin yaşamakta olan çevre krizini anlamak yönünde edebi alanın nasıl bir katkı sağlayabileceğini sorgulamaya başlaması olduğu söylenebilir. Çağdaş edebiyat ve kültür kuramları arasında özgün bir yere sahip olan ekoeleştiri, *The Ecocriticism Reader*'ın (1996) giriş bölümünde yer alan tanıma göre edebiyatla fiziksel çevre arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Tıpkı feminist eleştirin dili ve edebiyatı cinsiyetçi bilince sahip bir perspektiften ele alması ya da Marksist eleştirin üretim tarzları ve ekonomik sınıflara dayalı bir bakış açısına sahip olması gibi, ekoeleştiri de edebiyat çalışmalarına yeryüzü merkezli bir yaklaşım sunar (Glotfelty, 1996). Scott Slovic ekoeleştiri tanımını daha da genişletmiştir. O'na göre ekoeleştiri yüksek kültürden popüler kültüre tüm insan ifadesinin ekolojik anlamlarını ortaya çıkartmak için kolayca farklı eleştiri stratejilerini bir araya toplayan, esnek ve boşlukları olan bir disiplindir. Ekoeleştiri, herhangi bir bilimsel yaklaşımdan çevreyle ilgili metinlerin ya da tam aksi bir şekilde edebi, sanatsal ve hatta ilk bakışta insan dışı dünyanın farkında değilmiş gibi görünen metinlerdeki ekolojik imaların ya da insan-doğa ilişkisinin çalışılmasıdır (Slovic, 2015).

Harold Fromm ile *The Ecocriticism Reader*'ın editörlüğünü yapan ve giriş bölümünün de yazarı olan Cherly Glotfelty, Amerika'daki ilk edebiyat ve çevre profesörü ünvanı ile ekoeleştiri alanının önde gelen isimlerindedir. Glotfelty Edebiyat ve Çevre Çalışmaları Derneği ASLE'nin (Association for the Study of Literature and the Environment) kurucu ortağı ve bir dönem başkanı olarak ekoeleştiri alanına birçok katkıda bulunmuştur (Asle, 2023). Akademisyenlere göre ekoeleştiri Asle'nin hakimiyeti altındadır. Düzenli aralıklarla konferanslar düzenleyen ve yaratıcı yazarlık, çevre eğitimi ve çevre

aktivizmi üzerinde yazılan makaleler içeren bir dergi yayınlayan ASLE daha genel bir kültürel ekoeleştiriyeye yönelmiş ve inceleme kapsamına popüler bilimsel yazın, film, televizyon, sanat, mimari, eğlence parkları, hayvanat bahçeleri ve AVM'ler gibi kültürel eserleri de dahil etmiştir (Garrard, 2016).

Ekoeleştirme alanında öne çıkan birçok isim bulunmaktadır ancak Henry David Thoreau, ekoeleştirmenin babası olarak kabul edilmektedir. Thoreau'nun Walden adlı eseri modern yaşamdan ayrılıp "doğaya dönüş" yoluyla kendini yenileme arayışının klasik anlatımıdır. Thoreau'nun bir kulübede iki sene kalışının otobiyografik anlatımı olan Walden yazıldığı dönemde okurlarında ego-bilincinden eko-bilince geçiş yönünde etkili bir tutum değişikliğine neden olmuştur (Mishra, 2016). Thoreau'nun ekoeleştirme alanında bilinirliğine katkı sağlayan en önemli ismin The Environmental Imagination adlı eserinde Walden'daki doğa algısını analiz eden ve ekoeleştirmenin önde gelen bir diğer ismi olan Lawrence Buell olduğu söylenebilir. Doğa ve edebiyat üzerine çok sayıda çalışması olan Buell, Amerikan ekoeleştirmesinin en önemli eseri kabul edilen The Environmental Imagination (1995) adlı kitabında Amerikan edebiyatındaki pastoral ideolojinin kapsamlı bir eleştirisini sunar. Bu kitabında özellikle Thoreau'ya geniş yer veren Buell, Walden'daki çevre projelerini ve edebi kanonda doğa yazınının rolünü ve önemini yeniden değerlendirmiştir. Thoreau'nun ilerlediği yol ve doğa yazınının anlamsal değerinin devamlı eleştirel bir açıdan ele alınıyor olması onu örnek bir isim haline getirmiştir. Buell Walden'ın edebiyat alanındaki yerinin dikkatli bir şekilde okunması halinde çevre krizine neden olan etkenlerin yeniden değerlendirilmesine yol açabileceğini ileri sürer (Garrard, 2016).

Buell'in ekoeleştirmenin kriterlerine yönelik önemli bir eleştirisi bulunmaktadır. Ekoeleştirme ya içinde "doğa" geçen tüm edebi eserleri kapsayacak şekilde fazla geniş, ya da ekoloji odaklı eserler dışında kalanları dışlayacak kadar katıdır. Bu eleştiri paralelinde Buell'in önerdiği dört kriter bulunmaktadır:

1. İnsan dışı çevre, yalnızca bir çerçeveleme aracı olarak değil, doğa tarihinin insanlık tarihini kapsadığını öneren bir mevcudiyet gösterir.
2. İnsanın çıkarı yegâne meşru çıkar olarak görülemez.
3. İnsanlığın çevreye hesap verebilir olması metnin etik yöneliminin parçasıdır.
4. Metinde çevrenin verili veya sabit kabul edilmeyip bir süreç olarak ele alındığına dair en azından bir ima yer almaktadır (Buell, 1995'ten akt. Garrard, 2016).

Ekoeleştirme alanında önemli isimlerden bir tanesi de avcılıktan vazgeçerek çevreci olan ve bugün modern çevre etiğinin babası olarak anılan Aldo Leopold'dur. Leopold'un en bilindik eseri Bir Kum Yöresi Almanlığı'nda, tüm türlerin biyotik bir hak olarak yaşamaya hakkının olduğu ruhuyla, insan dışı doğanın insan tarafından vicdanlı bir biçimde kullanılmasına dayanan bir "toprak etiği" kavramını öne sürer (Buell, 2001). Leopold'a göre toprak etiği, Homo Sapiens'in rolünü toprak topluluğunun hükümdarlığından onun sade bir üyesi ve vatandaşına çevirir. Bunun anlamı ise hem topluluk üyelerine hem de topluluğun kendisine saygı duymaktır. Toprak etiği elbette kaynakların kullanılmasını, yönetilmesini vb.'ni engelleyemez ancak onların varlıklarını sürdürme haklarını onaylar. Bir Kum Yöresi Almanlığı adlı eserin Buell'in kriterlerini etkin bir biçimde karşılamakta olduğu ve ekoeleştirme alanı için referans kaynaklardan biri olduğu söylenebilir. Leopold adı geçen kitabında insanın biyotik bir ekibin yalnızca bir üyesi olduğu gerçeğinin tarihin ekolojik açıdan yorumuyla ortaya çıktığını ileri sürer. Günümüze dek yalnızca insan girişimiyle açıklanan birçok tarihsel olay, esasen insanla toprak arasındaki etkileşimlerdir. Gerçekleri toprak üzerinde yaşayan insanlar kadar, toprağın özellikleri de güçlü bir şekilde belirlemiştir (Leopold, 2020).

Leopold'u avcı kimliğinden uzaklaştırıp çevreci olmaya iten sebep bir kurdu ölürken gördüğü an hissettikleri olmuştur. Leopold'un anlattığına göre geyik avına çıktıkları bir gün umulmadık bir anda karşlarına bir kurt sürüsü çıkınca kurt sürüsüne kurşun yağdıran Leopold ve arkadaşları tüfekleri boşaldığında yerde yatan ve ölmekte olan anne kurdun yanına gider. O an Leopold kurdun gözlerinde keskin bir yeşil alevin sönmekte olduğunu görür. O sıralar daha az kurdun daha fazla geyik anlamına geldiğini, hiç kurdun kalmamasını da avcının cenneti demek olduğunu düşünen Leopold (2020), kurdun gözlerinde sönen yeşil alevden sonra kurdun ve dağın bu düşünceden yana olmadığını anladığını söyler. Nasıl bir geyik sürüsü kurtların karşısında ecel terleri döküyorsa, dağ da geyiklerin karşısında aynı ecel terlerini dökmektedir. Belki de dağın sebebi daha haklıdır öyle ki birçok geyik tarafından alaşağı edilen bir bölgenin yenilenmesi yıllar boyu mümkün olmayabilir. Bu bilinç düzeyine erişen Leopold'un daha fazla doğa koruma eğitimine gereklilik olduğu yönünde bir vurgusu vardır. Ancak O'na göre yalnızca eğitimin hacminin artırılması tek başına yeterli değildir, içerik konusunda da geliştirilmesi gerekenler bulunmaktadır. Toprak etiği anlaşılması gerekenlerin belki de en başında gelmektedir.

Özetle içinde bulunduğumuz çevreyi ve üzerinde yaşadığımız gezegeni inceleyip eleştirmemizi sağlayan tamamen dönüştürücü bir söylem ortaya koymaya çalışan ekoeleştirici, doğayla kültür arasındaki karmaşık müzakerelere hem sahne hem de araç olan geniş çaplı kültürel süreç ve ürünlere gittikçe daha fazla önem vermektedir (Garrard, 2016). Bu bağlamda ele alındığında ve de Leopold'un bir dağ gibi düşünmek metaforundan hareketle ekoeleştirmenin, insanların bir dağ gibi düşünebilmelerini sağlama yolunda büyük bir çaba olduğu da söylenebilir.

3.2. Sekoyana'nın Kapılarından Ormana Açılmak

Şiirsel Taş'ın yazdığı, Oğuz Demir'in resimlediği ve White Ravens 2018 seçkisinde yer alan Sekoyana'nın Kapıları, anne ve babası tarafından ormanda yaşayan münzevi bir kadına emanet edilen bir çocuğun bu bilge kadının rehberliğinde ormanı tanıma hikayesidir.

Küçük çocuğun Sekoyana ile karşılaşması alışlagelen tanışmaların aksine sessizlik üzerine kuruludur. Sessizlik *kendinden başkasını duymak* için gereklidir ve kız henüz bunu bilmemektedir. Bu nedenle ses çıkarmadan karşılıklı oturdukları zaman *çölün ortasında duran iki taş gibi* hisseder ve zaman geçmek bilmez. Üstelik küçük çocuğa ailesi zamanı unutmaması gerektiğini söylemiştir. Bu esnada odayı incelemeye başlayan kız odada oldukça az eşyanın bulunduğunu fark eder, hatta yatak bile yoktur odada. Esas şaşırtıcı olan ise bir kitaplığın ya da kitapların olmamasıdır. Oysa anne babası ondan çok şey öğreneceğini söylemiştir! Zaman geçtikçe kız olayları daha farklı bir gözle anlamlandırmaya başlar:

Onun hayatında her şey gerektiği kadar var sanki. Hiçbir şeyin fazlasına yer yok bu kulübede. Yiyebileceğimiz kadarı konuyor sofraya ve hepsi bitiyor, bittiğinde ne aç hissediyor insan kendini ne de çatlayasıya tok. Birkaç parça tabak çanağı elde yıkıyoruz.

Çamaşırı büyük bir leğende yıkayıp yazın güneşte, kışın sobanın önünde kuruttuğunu, kullandığımız sabunları zeytinyağından yaptığını söylüyor (Taş, 2019).

Zaman ilerledikçe küçük çocuğun anladıklarından biri de sessizliğin aslında o kadar da sessiz olmadığıdır; ses vardır, olmayan gürültüdür. Ormandaki yaprakların hışırtısı, masayı kemirmekte olan tahtakurusunun çıkardığı çıt çıt sesi, verandaya asılı deniz kabuklarının rüzgârda birbirine çarpmasıyla çıkan çling çlong sesi, gece kuşunun çıkardığı U-uuuu, U-uuuu sesi...Bir de anlam veremediği bir Pa-po-vii sesi. Küçük çocuk Sekoyana'ya: "Siz de duydunuz mu sesi" dediğinde aldığı yanıt "Siz değil, sen de

bana. Ormanın dilini öğrenmek için buradasın. Ormanda herkes ‘sen’ ya da ‘ben’dir. *Sadece orman çoğuldur*” olur.

Ertesi sabah bir yabankedisi dokunuşuyla güne uyanan küçük çocuk tuvaleti sorduğunda Sekoyana ona dışarıdaki küçük barakayı göstererek sifon aramaması gerektiğini, *kuru tuvalet* kullandığını ve gübreyi de suyu da ziyan etmemek gerektiğini söyler. El yüz yıkamak için tulumba, banyo içinse aşağıda bir dere vardır. Tuvalet dönüşü küçük çocuk verandada duran bir bisiklet, boy boy, biçim biçim sepetler, bahçeye ekili fideler görür. Fosil yakıtların doğaya verdiği zararla kıyaslandığında bisikletin burada çevreyle barışık bir ulaşımı sembolize etmekte olduğu düşünülebilir. İklim değişikliğinin, petrol krizinin ve küreselleşmenin yoksulların gıda ve geçim kaynaklarına erişimini etkilediği ve de bunun sonucunda gıda krizinin baş gösterdiği (Shiva, 2012), ve insanın temiz gıdaya ulaşmasının evrensel bir kriz noktasına geldiği günümüzde, kendi ihtiyacını karşılayacak ürünleri yetiştirebilme yetisi, insanın yaşamda kalması için daha elzem hale gelmiştir. Sekoyana’nın ekili fideleri, insanın temel ihtiyacı olan beslenmeyi gerçekleştirebilmesi için toprağın önemini hatırlatır niteliktedir.

Kulübenin dört kapısı vardır. Sekoyana neden dört kapı olduğunu sorduğunda aldığı yanıt “kapını çalacak konunun nereden geleceği belli olmaz. Hangi yönden gelirse gelsin açacak kapım var ona” olur. İlk gün ilk kapıdan dışarı çıktıklarında aslında ormana girer küçük çocuk, ormanla tanışmaya. Ormanın içine ilerlediklerinde Sekoyana bir noktada küçük çocuğa gözlerini kapamasını, o şekilde de görebileceğini söyler; rüzgârın esintisini teninde hissetmesini, kuş cıvıltılarını duymasını sağlar. Sekoyana kıza her fırsatta bir şeyler gösterir, koklatır ve hatta tattırır. En çok da “dokun” der. Ağaç gövdelerine, yapraklara, çalılara, taş, toprağa, kayaların üstündeki yosuna, liken kaplı ağaçlara dokunması yönünde cesaretlendirir. O gün Sekoyana ve kız kulübeye *Ağaç Bilmeceleri* oyunu oynayarak döner. Bu oyun ağaçla ilgili bilmeceler uydurma oyundur. Örneğin “Ağacın çocukluğu” diye sorar Sekoyana, kız “ağaççık” diye yanıt verir. Sekoyana bu yanıtın daha önce hiç aklına gelmediğini ama yanıtı sevdiğini zaten doğru yanıt diye bir şeyin olmadığını söyler. Ağacın çoğulu ormandır; ağacın şarkısı kuşların cıvıltısı olarak yanıtlanabilir, ağacın susuzluğu kuraklık, ağacın mutluluğu yağmur, ağacın mutsuzluğu ise yangın olabilir. Sekoyana burada oyunun gerçekleri öğretmenin en yalın yollarından biri olabileceğini düşündürür. İronik bir biçimde, bir ağacı orman havası solurken ve kuş cıvıltılarının arasında anlamının, bir kitaptan okuyarak öğrenmeye yeğ olduğunu resmeden bir kitaptır Sekoyana’nın Kapıları. Deneyimlerin ve hissetmenin çevreyi anlamadaki önemini her sayfada, hikâye çözüldükçe daha vurgulu bir biçimde hissetmek mümkündür. Okur bu vurgudan hareketle çevre eğitimi müfredatlarında da vurgulu bir biçimde ele alınan, deneyime ve uygulamaya yönelik eğitim planlamalarını ve bu planlamaların gerçekte ne düzeyde uygulandığını sorgulama fırsatı yakalar.

Çevreci hareketi belki de diğer tüm düşünürlerden daha fazla etkilemiş olan isimlerden biri olan E. F. Schumacher’in kitapları sürdürülebilirlik konusunda özgün bilgiler içeren eşsiz kılavuzlardır. Schumacher kitaplarında sürdürülebilir şehirler, biyolojik bölgeler, doğal sağlık ve yeşil enerji gibi konuları ele alırken bir taraftan da çevreci hareketin içerdiği en yeni teknoloji ve fikirleri ortaya koyar (Dawson,2021). Küçük Güzeldir adlı kitabında Schumacher, çağdaş insanın kendini doğanın bir parçası değil; yazgısı, onu egemenliğine almak ve yenmek olan bir dış güç olarak hissetmekte olduğunu ileri sürer. Hatta çağdaş insan doğayla bir savaş halindedir; oysa bu savaşı kazanmasının kendisini de yenik düşen tarafta bırakacağını gözden kaçırma eğilimindedir (Schumacher, 1989). Sekoyana’nın geçimini sağlama şekli Schumacher’in vurguladığı ve insanların göremediğini ileri sürdüğü gerçekliği insanlara tam da bu gerçekliği hatırlatma noktasında örnek teşkil edecek bir edim olarak ortaya çıkar. Sekoyana geçimini bir bakıma ağaç parçalarını işleyerek yaptığı tahta kaşıklardan ve ördüğü hasır sepetlerle

sağlar. Bu ürünleri ormanın yakınındaki köylülerle bakliyat, un, yağ gibi gereksinimleriyle takas eder. Sekoyana'nın ağaçtan kaşıklar yapmasının eşyayı aşan bir anlamı bulunur; belki de insanlara unutmamaları gereken bir şeyi anımsatmak için kaşık yapar Sekoyana:

Orman yaşamı besliyor. Lakin çoğu insan ormanın o kadar dışında ve uzağında ki artık, onlara yaşamı besleyenin aslında "kim" olduğunu hatırlatmak hoşuma gidiyor galiba. Belki de bu yüzden, sırf hatırlatmak için, başka bir şey değil de kayınlardan armağan tahta kaşıklar yapıyorum kim bilir (Taş, 2019).

Orman yaşamı beslerken ormandaki ağaçlar da birbirini besler. Ormanda hayat bireysel değil kolektiftir. Sekoyana tuttuğu günlüklerden birinde Bereket Yılı'nı anlatırken ormandaki yaşamın "birimiz hepimiz hepimiz birimiz için" felsefesine dayalı olduğunu ifade eder. Aslında insan da ormandan beslenen avcı toplayıcı atalarının bir devamı olarak köklerini ormandan almakta değil midir? Sekoyana insanın duyduklarını sese dökmeyi öğrenmesiyle ve söze döküp anlatabilir hale gelmesiyle ormanın sesini unuttuğuna dair bir hikâye anlatır küçük çocuğa.

İnsanın kulaklarını kendi sözünden başka tüm seslere kapattığını anlayan orman, evrenin başlangıcından beri ilk kez susmuş. O büyük sessizlik anında, yalnızca ve yalnızca insanın ağzından çıkan söz var olmuş. Orman sözde kendinden bir iz aramış ama bulamamış çünkü insan konuşurken hep kendini anlatıyormuş (Taş, 2019).

Ormanın sesini unutmak insanın doğaya yabancılaşmasını hızlandırmıştır denilebilir. Kendi elleriyle ördüğü tuğla duvarların arasına hapsolan insan zamanla bir parçası olduğu doğadan da kopma noktasına gelmiştir. Oysa Sekoyana günlüğünde örmeyi sevdiğinden ve ördüğü sepetlerden bahsederken doğadaki büyüleyici ağ olan "Misel" ağını ve örmeyi sevmesinin altında yatan güçlü kadim bilgiyi paylaşır okuruyla. Toprak altında nemli ve karanlık ortamda çoğalan mantar hücreleri zincirin halkaları gibi eklemelenip hif adı verilen incecik lifleri, lifler ise bir araya gelerek misel denen ağ yapısını oluşturur. Misel ağı tıpkı sazlardan örülen bir sepetin elmaları taşıması ve koruması gibi bütün ormanı toprağın altından saran, kapsayan, taşıyan ve koruyan bir sepettir. Birçok kişi tarafından görmezden gelinen ve bazılarınca kötülünen mantarlar insan ve gezegenin sağlığı için hayati önem taşımaktadır. Özellikle ormanlardaki organik maddenin geri dönüştürülmesinde hayati rolü olan mantarlar olmazsa bitkilerin köklerini topraktaki besin maddeleriyle buluşturan misel ağı da olmayacağından ağaçlar ve yeşil bitkiler büyüyüp olgunlaşamaz. Dünyanın etrafını çevreleyen miselin öneminin bilim insanları tarafından da hak ettiği biçimde anlaşıldığına ve ilgi gördüğüne dair tartışmalar bulunmaktadır. Ancak mantar uzmanı Paul Stamets mantarlara benzersiz bir bakış açısıyla yaklaşım misel için gözle görülür keşiflerde bulunmuştur. Stamets'in Mycelium Running adlı kitabında miselin önemine dair farkındalık yaratmak için öne sürdüğü bir soru bulunur:

Yeryüzünde bir Birleşmiş Organizmalar Örgütü (United Organization of Organisms) olsaydı ve türler için bir oylama yapılsaydı, acaba insanlık yeryüzünde varoluşunu sürdürebilmek için yeterli oyu alabilir miydi? (Stamets, 2005).

Cevap çok nettir. İnsan Dünyayı sorumsuz bir şekilde sömürdüğünde hastalıklar, açlık ve ekolojik yıkım kaçınılmazdır. Biyosferin insanı öldürücü bir organizma olarak tanımlayıp reddetmesiyle karşı karşıya gelme olasılığı belirir. Ancak sorumlu bir tür olarak hareket edildiğinde doğa insan türünü evinden atmayacaktır. Miselin öneminin anlaşılması bu bağlamda büyük önem taşımaktadır çünkü insan miseli anladığında mantar arkadaşları onu sorumluluk sahibi bir biçimde davranması ve ortak

yaşanılan alanı iyileştirmesi için gerekli araç gereçlerle donatacaktır. Daha da önemlisi Antroposen olarak anılagelen 21. Yüzyıl mantar teknolojilerinin doğal yaşam alanlarının güçlendirilmesinde seçkin bir rol oynadığı bir Biyoteknoloji Çağı olarak anılmaya başlanabilir (Stamets, 2005). Bu gibi öngörülerin ve biyoteknolojik çalışmaların hız kazandığı bir dönemde Misel Ağ'ını anlatma çabasıyla Sekoyana'nın Kapıları'nın çevre eğitimi ve çevre okuryazarlığı alan yazınına yadsınamaz bir katkı sağladığı söylenebilir. Sekoyana'nın Kapıları bir taraftan ormandaki organik ve inorganik maddeler dünyasının birbiriyle kurduğu bağları gözler önüne sererken bir taraftan da insanın ve onun yarattığı kültürün maddi dünyayla birlikte örüldüğünü, karşılıklı olarak girift bir şekilde bir varlık sürdürdüğünü anlatmaktadır (Gökçe, 2018).

Sekoyana'nın sıklıkla tekrar ettiği Ahimsa'yı, kitabın vermek istediği en önemli mesajlardan biri olarak okumak mümkündür. Dünyaya geldiğinde kendisine verilen adı kullanmayı bir yana bırakarak doğayla kurduğu bağ ve deneyimlerinden sonra bir sekoya ağacından esinlenerek kendisinin kendisi için seçtiği adı kullanan Sekoyana'nın sol kolunda bir el dövmesi bulunur. Bu elin ortasında güneş ve bir takım garip şekiller bulunur. Küçük çocuk Ahimsa'nın anlamını sorduğunda Sekoyana kolundaki dövmeyle göstererek ona şu yanıtı verir:

“Ahimsa, zarar verme, incitme demek. Bu da onun imgesi. Elini, yapmak için de kullanabilir insan yıkmak için de; korumak için de kullanabilir yok etmek için de” (Taş, 2019).

Güneşin ortasındaki işaretler de eski bir dilin harfleriyle yazılmış Ahimsa kelimesidir. Ahimsa bilerek, isteyerek, kasten zarar verme demektir. Yaşamın bir bütün olduğunun bilinci ile yaşa demektir. Bu öğretiyi derinlemesine anlayan küçük çocuk münzevi bilge kadınla geçirdiği zamansız zaman sonunda kendi adını seçecektir: Ahimsa. Bu da sembolik olarak bir bütün halinde yaşamının, doğanın bir parçası olarak yaşam sürme gerekliliğinin bilgisinden yoksun olarak bir orman kulübesine bırakılan bir kızın çevre okuryazarına dönüşmesine işaret etmektedir. Sekoyana ise günlüğüne şunları yazar:

“İnsanlık uzun zamandır yeni bir şeyler söyleyebilmenin peşinde. Yeni bir şey söyleyebilen yok oysa ki, söylediklerimiz zaten söylenmiş olanların tekrarıdır ibaret. Gelgelelim zaman içinde unutulmuş sözler var. Doğanın çocuğu olarak yaşamış yerli halkların konuştuğu dillerde saklı kalmış sözler. Belki de onları, unutulmuş olanı hatırlamanın, dillendirmenin zamanıdır şimdi” (Taş, 2019).

Günlükte yazılanlar okurunu parçası olduğu doğaya dair daha fazlasını öğrenmeye yöneltecek onlarca kadim bilgiyle doludur. Sekoyana'nın Kapıları okurunu küçük çocukla bilge kadının hikayesinin başladığı kulübenin kapılarından ormana, ormandan doğayla barışık yaşamış kadim halkların sırlarına sürükler.

Buell'in dört maddelik ekoeleştirme kriterlerine göre değerlendirildiğinde ise:

1. Sekoyana'nın Kapıları'nda insan dışı çevre bir çerçeveleme aracı olarak değil Sekoyana'nın minimalist yaşam tarzı üzerinden doğanın insanı kapsayıcılığına örnek teşkil edecek şekilde kurgulanmıştır.
2. Kitabın ana kahramanlarından biri olan Sekoyana sıklıkla kulübeye davetsiz gelen ve küçük çocuğu korkutan yabankedisini evcilleştiremeyeceğini, onun bir yabankedisi ve kendine has bir yaşamı olduğunu söyler kıza. Bu bakış açısını benimseyen bir insan olarak Sekoyana, insan dışı dünyada yer alan türlerin yaşam haklarına saygılı edimler ve söylemler sergileyerek

insanın çıkarının yegâne meşru çıkar olmadığını göstermeye ve öğretmeye çalışır küçük çocuğa. Zaten doğayı bir rakip gibi karşısına alacak insanın elde edeceği yegâne şey kendisine savaş açmak yoluyla kendi yenilgisini zafer saymak olacaktır. Bu bağlamda Leopold'un bir dağ gibi düşünmek felsefesi yansıtılır Sekoyana'da.

3. Ahimsa öğretisi insanlığın çevreye hesap verebilirliği noktasında önem taşımaktadır. İnsan çevreye zarar vermemeli, parçası olduğu çevreyi ve yaşamı koruma yönünde edimler sergilemelidir.
4. Sekoyana'nın günlüğüne yazdıkları arasında yaşamın döngüsellığı vurgusu vardır. Doğada yaşam bir noktadan başlayıp başka noktada biten bir çizgi değildir, döngüsel. Başlangıç ve bitişlerden ziyade sürmekte olan döngüsel bir yaşamın mevcudiyeti söz konusudur.

Bütün canlılar arasında, bütün halklar arasında, zihinler arasında, geçmişle gelecek arasında, ağaçların kökleriyle mantarların hifleri arasındakine benzer bir akışa, açıklanamayan bir iletişim ihtimaline inanan ve bu inanç doğrultusunda öğretiler ortaya koyan bir hikayedir. Sekoyana'nın Kapıları, okuruna ormanın kapılarını aralar.

Sonuç

Eserleri birçok önemli edebiyat ödülüne layık görülmüş olan Hint asıllı yazar Amitav Gosh, İklim Değişikliği ve Hiç Düşünülmeyenler – Büyük Kaos adlı eserinde iklim değişikliğinin kendisine diğer toplumsal alanlara kıyasla edebi kurguda daha az yer bulduğunu, iklim değişikliği konusunun genellikle kurgu dışı bir eserde ele alındığını öne sürer. Hatta iklim değişikliğini konu edinen edebi eserlerin çok da ciddiye alınmadığını söyler. Öyle ki iklim değişikliğini işleyen herhangi bir edebi eserin kendisini bilim kurgu raflarında bulması söz konusudur. Bu bağlamda düşününce yazar iklim değişikliğinin sanki gezegenler arası bir seyahatmiş ya da dünya dışı bir varlıkmiş gibi muamele gördüğü eleştirisi paralelinde konunun aciliyetinin onun ciddiyetini belirleyecek olması durumunda çağın tüm yazarlarının yegâne meşguliyetinin iklim değişikliğinin gezegenin geleceğini nasıl değiştireceğine dair işaretler üzerinde yazmak olacağı sonucuna varır. Ancak Gosh'a göre mevcut durum böylesinden oldukça uzaktır (Gosh, 2022).

Bu çalışmada Gosh'un umutsuz tablosunu değiştirme yetisine sahip kitaplardan biri olmaya aday Sekoyana'nın Kapıları'nın ilk bölümü, ekoeleştirel bir bakış açısıyla ele alınmış, konusu ve içeriği bakımından çevre okuryazarlığı için potansiyel bir referans kaynak olma özelliği taşıdığı sonucuna varılmıştır. Kitabın White Ravens 2018 seçkinde yer almış olması da bu sonucu destekler niteliktedir. Öyle ki White Ravens, Uluslararası Gençlik Kütüphanesi tarafından her yıl çocuk ve gençlik edebiyatı için bir öneri listesi olarak yayınlanan bir katalogdur ve bu katalogta seçilen kitapların özelliği işledikleri evrensel temalar ve/ya istisnai ve çoğunlukla yenilikçi sanatsal ve edebi tarzları nedeniyle uluslararası ilgiyi hak ettiklerinin düşünülmesidir.

Çalışmada okul öncesi, ilköğretim ve orta öğretim çevre eğitimi müfredatının ve çevre eğitimi ve çevre okuryazarlığı üzerine yazılan akademik tezlerin incelenmesi sonucunda Türkiye'de çevre eğitimi ve çevre okuryazarlığı konularının geliştirilmeye açık olduğu ve bu yönlü daha fazla çalışma ve uygulamaya gereksinim olduğu söylenebilir. Bu gereksinimden hareketle bu çalışmada çevre müfredatı çerçevesinde değerlendirilme potansiyeli olan "Sekoyana'nın Kapıları" ekoeleştirel bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Bunu yapmaktaki amaç kitabın içerdiği öğretiler aracılığıyla çevre eğitimi ve çevre okuryazarlığı konularına olumlu yönde katkı sağlayabileceği görüşünü desteklemek ve kitabın bu alanda eğitim veren yetkililer tarafından bilinmesini sağlamaktır.

Roth'un en genel haliyle "çevre okuryazarını nasıl anlayacağız" sorusuna verilen yanıt paralelinde gerek yaşam tarzı gerekse çevre hakkındaki bilgisi ve çevreyle olan ilişkisi ile kitabın ana kahramanı Sekoyana'nın örnek bir çevre okuryazarı olduğu görülmektedir. İronik bir şekilde Sekoyana'nın saçları bile yaş aldıkça ağarmak yerine yeşermektedir. Ormanın içinde küçük bir kulübede sürdürdüğü minimalist yaşam ile, ihtiyacı olandan fazlasını tüketmeyen, çevreyle uyumlu edimleri ile ve doğayla barışık yaşamış kadim halkların öğretilerini şiar edinmiş bir münzevi olarak Sekoyana'nın örnek bir çevre okuryazarı profili çizdiği sonucuna varılabilir. İronik bir şekilde Sekoyana'nın münzeviliğinin yapılan araştırma sonucunda çevre okuryazarlığı konusunda insanlığın bulunduğu seviyeye de göndermede bulunduğu söylenebilir. Acil eylem planları gerektiren küresel iklim değişikliği ve beraberinde yaşanan krizlerle anılan Antroposen'de insanların en kısa zamanda çevre eğitimi ve çevre okuryazarlığı konularında daha gerçekçi adımlar atmaları gerekmektedir. Bu doğrultuda:

- Çevre eğitimi müfredatı, başka ülke müfredatlarıyla kıyaslanıp yararlı örneklerin adaptasyonu ile güncellenebilir,
- Çevre okuryazarlığı projeleri yürütülebilir,
- Akademik çalışmalarda çevre eğitimi ve çevre okuryazarlığı uygulamaları üzerine çalışmalar yapılarak sonuçları paralelinde bu alanda eğitim veren zümreye geribildirim sağlanabilir,
- Ulusal bir çevre eğitimi ve okuryazarlığı ağı kurularak okul dışı eğitimler planlanabilir; bu alana hizmet etme potansiyeli taşıyan nitelikli eserlerden oluşan bir açık erişim kütüphane sistemi hizmete sunulabilir,
- Orman okulları ve ekolojik çiftlikler ile iş birlikleri yapılarak çocukların erken yaşlarda uygulamalı olarak çevre eğitimi almaya başlamaları sağlanabilir.

Bu çalışma kendi payına çevre okuryazarlığı adına atılmış küçük bir adım olarak kabul edilmelidir.

Kaynakça

- Angus, Ian (2021). *Antroposen'le Yüzleşmek. Fosil Kapitalizm ve Dünya Sisteminin Krizi*. Çev. Nuray Onuk. Marx21 Yayınları.
- Arda, Özlem, Çenbertaş, Kemal, Ozan (2020). Prens Mononoke Filminin Ekoeleştirilerek Olarak Değerlendirilmesi. *Uluslararası Bilimsel Çalışmalar Kongresi*. Konferans Bildirisi.
- Ardoin, N. M., Bowers, A. W., & Wheaton, M. (2023). Leveraging collective action and environmental literacy to address complex sustainability challenges. *Ambio*, 52(1), 30-44. <https://doi.org/10.1007/s13280-022-01764-6>
- Berkes F. ve Kışlalıolu M. (2010). *Çevre ve Ekoloji*. Remzi Kitabevi
- Buell, Lawrence (2001). *Writing for an Endangered World. Literature, Culture and Environment In the U.S and Beyond*. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Christian, David (2020). *Başlangıç Hikayesi*. Her Şeyin Büyük Tarihi. Çev. Ezgi Başer. Doğan Egmont Yayıncılık.
- Crutzen, P. J. (2002). Geology of mankind. *Nature*, 415(6867), 23-23. <https://doi.org/10.1038/415023a>
- Crutzen, P. J. (2006). The Anthropocene: The Current Human-Dominated Geological Era. İçinde *Paths of discovery: 5-8 November, 2004*. Ex Aedibus Academicis in Civitate Vaticana.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2023). *Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevre Broşürü*. Dawson.
- Garrard, Greg (2016). Ekoeleştirilerek. *Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar*. Çev. Ertuğrul Genç. Kolektif Kitap.
- Glotfelty, Cheryl (1996). *Introduction: Literary Studies in an Age of Environmental Crisis. The Ecocriticism Reader. Landmarks in Literary Ecology*. The University of Georgia Press.
- Gosh, Amitav (2022). *İklim Değişikliği ve Hiç Düşünülmeyenler Büyük Kaos*. Çev. İrem Uzunhasanoğlu. Timaş.
- Gökçen, N. (2018). Unutulmuş Bir Dili Canlandırmak: Sekoyana'nın Kapıları'nda Doğa Okuryazarlığı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (4), 2485-2496.
- Gülşay, Hülya ve Öznacar Mehmet Duran (2010). *Okul Öncesi Dönem Çocukları İçin Çevre Eğitimi Etkinlikleri*. Pegem Akademi.
- Jonathan (2021). *Ekoköyler*. Çev. Deniz Dinçel. Sinek Sekiz Yayınevi.
- Leopold, Aldo (2020). *Bir Kum Yöresi Almanlığı*. Çev. Ufuk Özdağ. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Loubser, C. P., Swanepoel, C. H., & Chacko, C. P. C. (2001). Concept formulation for environmental literacy. *South African Journal of Education*, 21(4), 317-323. <https://doi.org/10.4314/saje.v21i4.24922>
- Louv, Richard (2017). *Doğadaki Son Çocuk. Çocuklarımızda Doğa Yoksunluğu ve Doğanın Sağaltıcı Gücü*. Çev. Ceyhan Temürcü. Tübitak Yayınları.
- M.E.B (2013). *M.E.B Okul Öncesi Eğitim Programı*.
- M.E.B (2018). *M.E.B Hayat Bilgisi Dersi 1,2 ve 3. Sınıflar Öğretim Programı*.
- M.E.B (2022). *M.E.B Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği Dersi Öğretim Programı 6.,7. ve 8. Sınıflar*.
- Mcbride, Brooke Baldauf (2011). *Essential Elements of Ecological Literacy and the Pathways to Achieve It: Perspectives of Ecologists*. Dissertation. Doctor of Philosophy in Forestry, Society and Conservation. The university of Montana.
- Mishra, Sandip Kumar (2016). Ecocriticism: A Study of Environmental Issues in Literature. *BRICS Journal of Educational Research*, 6(4), 168-170.
- Reeves, Hubert ve Lenoir, Frederic (2012). *Yeryüzünün Acısı*. Çev. Şule Demirkol. YKY.

- Rigby, Kate (2002). *Chapter 7: "Ecocriticism" from Julian Wofreys (ed.), Introducing Criticism at the Twenty-First Century*. Edinburg UP, 151-178.
- Rockcastle, V.N (1989). What our students should know and be able to do. *Nature Study*, 43, 8-9, 22.
- Roth, C.E (1992). *Environmental Literacy: Its Roots, Evolution and Directions in the 1990s*. The Ohio State University.
- Schumacher, E.F. (1989). *Küçük Güzeldir*. Çev. Osman Deniztekin. Cep Kitapları
- Schwartz, J. (2021). *Paul Crutzen, Nobel Laureate Who Fought Climate Change, Dies at 87*. New York Times.
- Shiva, Vandana (2021). *Petrol Değil Toprak*. Çev. Özge Olcay. Sinek Sekiz Yayınevi
- Slovic, Scott (2015). Ecocriticism 101: A Basic Introduction to Ecocriticism and Environmental Literature. *Pertanika J.Soc.Sci. & Hum.* 23, 1-14.
- Stamets, Paul (2005). *Mycelium Running*. Ten Speed Press.
- Taş, Şiirsel (2019). *Sekoyana'nın Kapıları. Bir Orman Öyküsü (4. Baskı)*. Doğan ve Egmont Yayıncılık.
- Unesco, Unep (1978). *Intergovernmental Conference on Environmental Education*, Tbilisi, USSR, 14-26 October 1977.
- Unesco, Unep (1988). *International Strategy for Action in the Field of Environmental Education and Training for the 1990s*. Mockba 1987.
- Unesco. Unep himayesinde çevre eğitiminin gelişimi ve türkiye. (1999). *Hacettepe Üniversitesi - Eğitim Fakültesi Dergisi*.
- Zizek, Slavoj (2012). *Antroposen'e Hoşgeldiniz*. Çev.Mehmet Budak. Encore.